

## **GECEKONDU: TÜRKİYE’DE KIRSAL GÖÇ VE KENTLEŞME KİTAP İNCELEMESİ**

The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization in Turkey Book Review

**Ayşe Nur BİLGİN<sup>1</sup>**

### **Öz**

Kemal H. Karpat’ın 1976 yılında yayımlanan “The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization” adlı kitabı, Abdülkerim Sönmez tarafından tercüme edilerek “Gecekondu: Türkiye’de Kırsal Göç ve Kentleşme” adıyla 2022 yılında Timaş Akademi tarafından yayımlanmıştır. Kitapta gecekondu olgusu kırsal göç kentleşme ekseninde ele alınmıştır. Bu çalışmada kitabın ana hatlarının incelenmesi amaçlanmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Kırsal göç, Kentleşme, Gecekondu

### **Abstract**

In Kemal H. Karpat's book “The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization” published in 1976, was translated by Abdülkerim Sönmez and published by Timaş Akademi in 2022 under the name “Gecekondu: Rural Migration and Urbanization in Turkey”. In this book, the gecekondu phenomenon is explained in the context of rural migration and urbanization. In this study, it is aimed to examine the main lines of the book.

**Keywords:** Rural Migration, Urbanization, Gecekondu (Squatter)

<sup>1</sup>Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji ABD, Yüksek Lisans, [aysenur\\_bilgin@outlook.com](mailto:aysenur_bilgin@outlook.com), ORCID: 0009-0007-3561-8045

## GİRİŞ

Göç olgusu, basit bir yer değiştirme değil çok boyutlu bir süreçtir. Çünkü göç süreci tek taraflı bir fiziksel hareketlilikten çok, karşılıklı olarak sosyokültürel dönüşüm sağlayan karmaşık bir süreçtir. Öyle ki göç olgusu, birçok araştırmaya konu olmuştur. Kemal H. Karpat'ın 1976 yılında yayımlanan "The Gecekondu: Rural Migration and Urbanization" adlı kitabında gecekondu olgusu kırsal göç ve kentleşme ekseninde ele alınmıştır. Kitap, Kemal H. Karpat'ın 2019 yılındaki vefatından sonra Abdülkerim Sönmez tarafından tercüme edilerek "Gecekondu: Türkiye'de Kırsal Göç ve Kentleşme" adıyla 2022 yılında Timaş Akademi tarafından yayımlanmıştır. Alanının öncü yapıtlarından olan bu kitap, ana hatlarıyla incelenmiştir.

Kitap, toplam 256 sayfadan ve 8 bölümden oluşmaktadır. Kitapta, İstanbul'un üç gecekondu yerleşiminde yaşayan 949 göçmen ile yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında Türkiye'de yaşanan kırsal göç ve göçmenlerin kentleşme süreci açıklanmaktadır. Araştırma; Nafibaba, Baltalimanı ve Ahmet Celalettin Paşa yerleşimlerinde 1968 yılında yapılmış görüşmelere dayanmaktadır. Bu çalışmada kırsal göç süreci, süreci yaşayanların deneyimleri etrafında incelenmiştir. Karpat'ın amacı, kırsal göç olgusunun yer değiştirmenin ötesinde birçok yönden dönüşümü beraberinde getiren çok yönlü bir süreç olduğunu anlatmaktır.

## İNCELEME

Kitabın ilk bölümü olan "**Karşılaştırmalı Bakış Açısından Gecekondu**" bölümünde; gecekondu yerleşimlerinin genel özelliklerinden bahsedilmektedir. Karpat'a göre gecekondu yerleşimleri ve slumlar (çöküntü bölgeleri) birbiriyle karıştırılamayacak kadar farklılık göstermektedirler. Suç oranının fazlalığıyla dikkat çeken slumlar, sosyal sapmayı ve toplumsal çözülmeyle gözler önüne sererken gecekondu yerleşimlerinde böyle bir durum söz konusu değildir. Gecekonduların üçüncü dünya ülkelerindeki kırsal göç ve kentle bütünleşme sürecinin doğal bir aşaması olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, bu bölümde kentleşme sürecini açıklayan iki farklı yaklaşım ile ilgili bilgi verilmiştir. Birinci yaklaşım, göçmenin köy kültürünü tamamen geride bırakıp kentin değerlerini kabul ettiği ve böylelikle kent ile bütünleştiği görüşü ifade etmektedir. İkinci yaklaşım ise göçmenlerin kentte kendileriyle birlikte getirmiş oldukları köy kültürünü devam ettirdiklerini savunan ve "kentin köylüleşmesi" şeklinde de ifade edilen bir görüştür. Karpat'a göre kentin ve göçmenin birbiri üzerindeki dönüştürücü etkisini göz ardı etmeyen üçüncü bir yaklaşıma ihtiyaç vardır.

"**Türkiye'de Göçün ve Gecekonduunun Tarihsel Kökleri**" adlı ikinci bölümde; Türkiye'deki kırsal göçün arka planı ve neden göç edildiği hakkında bilgi verilerek çalışmada incelenen üç gecekondu yerleşimine karşılaştırmalı bir yol izlenmiştir. Bu üç yerleşim yerindeki çoğu kişinin kökeni Kuzeydoğu Anadolu'dan gelmektedir. Kişileri göç etmeye teşvik eden neden, genel olarak köydeki yaşamın zorluğu ve iktisadi olarak daha iyi olanaklara ulaşma arzusudur. Göç etme kararı çoğunlukla erkekler tarafından alınmıştır ve kadınlar, erkeklerin bu kararına uymuşlardır. Bu süreç kentliler tarafından "köylü istilası" olarak değerlendirilmiş ve göç sürecine karşı olumsuz tepki geliştirmişlerdir.

"**Gecekonduunun Kuruluşu ve Gelişimi**" adlı üçüncü bölümde; gecekondu yerleşimlerinin neden ve nasıl kurulduğu, bu yerleşimlerin büyüme aşaması ile bir konut olarak gecekonduunun özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Gecekondu adı üzerinde göçmenlerin bir gecede aceleyle inşa ettikleri ve genellikle tek odalı olan evleridir. Gecekonduunun kuruluşu basitçe bir arazi gaspına indirgenmemelidir, çünkü çok boyutlu etkileri olan bir değişim sürecidir. Ekonomik faktörler gecekonduunun kuruluş ve gelişim aşamalarında oldukça etkilidir. Kentteki ev kiralarının yüksek ve

ücretlerin düşük oluşu kırsal göçmenleri kendi konutlarını inşa etmeye mecbur bırakmıştır. Köydeki maddi sıkıntıları nedeniyle kente göç etmiş kişilerin bir mülk sahibi olma istekleri de bu süreçte oldukça etkili olmuştur. Bu yerleşim yerlerinde bakkal, kahvehane, berber gibi dükkânlar açılarak oraya özgü ekonomik ve sosyal bir yaşam da oluşturulmuştur. Bu nedenle gecekondunun gelişimi Karpat'a göre toplumsal bir olgudur.

**“Gecekondunun Toplumsal ve İktisadi Yapısı”** adlı dördüncü bölümde; gecekondu yerleşimlerinde aile hayatı, bu yerleşimlerde yaşayan kişilerin okuryazarlık durumu, mesleki yapıları ve kentteki yaşamlarına yönelik düşünceleri incelenmiştir. Gecekondulular erkenden evlenmektedir ve yaşamlarında en önem verdikleri nokta ailedir. Bu kişilerin yaşamının dönüşmesi noktasında ise mesleki değişim başat bir yere sahiptir. Çünkü göçmen artık bir tarım işinde değildir, mesleki değişim ile artık düzenli çalışma saatlerine uyması ve tam olarak uzmanlaşmasa da belirli görevleri yerine getirmesi beklenmektedir. Araştırmanın yapıldığı üç yerleşimde de erkeklerin istihdam oranının oldukça yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Erkeklerin okuryazarlık durumu da buna paralel olarak yüksekken, evli kadınlarda bu oran oldukça düşüktür. Gecekondu yerleşiminde yaşayan kişilerin gelirleri kent sakinlerine göre düşük kalsa da köydeki çevrelerine göre oldukça fazladır ve bu durum kentteki yaşamlarına yönelik olumlu düşüncelerinde çok önemli bir etken olmuştur. Gecekondu sakinleri mevcut hayat standartlarını köy ile karşılaştırdıklarında kendilerini daha yüksek konumda görmektedirler. Çocuklarının daha iyi şartlarda yaşamlarını istedikleri için kente geldiklerini belirtmelerinden de anlaşılacağı gibi geleceğe karşı umutlarını korumaktadırlar. Bunlara ek olarak, köye dönmek gibi bir planlarının olmayışı da gecekondu sakinlerinin mevcut yaşamlarından memnun olduklarını göstermektedir. Karpat'a göre; gecekonduyu geçici bir aşama olarak gören göçmen gündelik yaşamında bir yandan köy kültürünü devam ettirirken bir yandan da kentle bütünleşmeye çalıştığı için bu süreçte arada kalmıştır.

Beşinci bölüm olan **“Üç Gececonduda Dernekleşme ve Liderlik”** başlığında gecekondu yerleşimleri; örgütlenme biçimleri, dini yaşamları ve sosyal kurumları çerçevesinde ele alınmıştır. Yazarın bu bölümde gecekondulular için kullanmış olduğu “akışkan cemaat” kavramı ilgi çekmektedir. Yani bu yerleşimlerin hâlihazırda hiyerarşik özellikli katı kurumlara sahip olmadığı, karşılaşılan problemlere istinaden örgütlenme biçimlerini oluşturdukları ifade edilmektedir. Hemşerilik gecekondulular için oldukça önemli bir değerdir. Öyle ki gecekonduya ilk yerleşenler sonrasında akrabalarını köyden kente taşımakta etkili olmuşlardır. Gecekondu sakinlerinin birçoğu oruç tutma dışında kalan ibadetleri yapmadıklarını belirtmekle birlikte kendilerini iyi Müslüman olarak görmektedirler. Aile ve akrabalık ilişkileri ile dinsel değerlere verdikleri önem gecekondu sakinlerinin köydeki deneyimlerinden kalma cemaat duygularını yansıtmaktadır. Cemaatin temsilcisi olarak muhtar bu yerleşimlerde anahtar role ve yetkiye sahiptir. Gecekondulular için problemlerin tartışılıp karara bağlandığı yer kahvehanedir, burayı bir iletişim merkezi olarak görmektedirler. Bu karar verme süreçlerine kadınlar dâhil edilmemektedir.

**“Gecekondunun Kentleşmesi”** adlı altıncı bölümde; göçmenin kentleşmesinin dört aşamasından bahsedilmektedir. Birinci aşama, göçmenin kentlilerin kıyafetini ve bazı alışkanlıklarını benimsemesi ile oluşan sembolik bir süreçtir. Kadınların kent ile temasları daha az olduğundan bu aşamada kadınlar daha fazla direnç göstermektedirler. İkinci aşama, kent hizmetlerinin (elektrik, ulaşım, su gibi) benimsendiği fiziksel bir süreçtir. Üçüncü aşama, göçmenin kentteki diğer kişilerle ilişkiler geliştirmek konusunda hevesli olduğu süreci tanımlar. Son aşama ise göçmenin artık köye değil kente ait olduğu konusunda kendisine inanmasıdır. Gecekondulular kendilerine sağlanan ulaşım hizmeti ile kent

sakinleriyle seyahat ettikleri için eşit olduklarını hissetmekte ve bu da onları kente ait kılmaktadır. Böylelikle Karpat'ın çalışması, göçmenlerin kentle bütünleşme sürecinde kentsel hizmetlerin oldukça önemli olduğunu göstermektedir.

“Gecekondu-Köy İlişkileri ve Kırsal Değişmeler” adlı yedinci bölümde; göçmenlerin köyleriyle olan ilişkilerini kesmemeleri kentleşme sürecini zorlaştıran bir faktör olarak değil, bu süreci kolaylaştıran bir faktör olarak ele alınmıştır. Göçmenlerin artık köydeyken sahip olmadıkları hafta sonu tatilleri vardır. Böylelikle göçmenler, köydekinden farklı olarak çalışma ve dinlenme süreçlerini ayırmışlardır. Kentte kazanmış oldukları bu “serbest zaman” özelliğini köylerini ziyaret etmek için kullanmaktadırlar. Bu şekilde köy ile olan ilişkilerini devam ettirmeleri aynı zamanda köyleri de dönüştürmektedir. Köylerini ziyarete giden gecekondulular köyünü kalkındırmak için kendisini sorumlu olarak görmekte ve bu değişimin aktörü rolünü üstlenmektedirler.

Son bölüm olan sekizinci bölümün başlığı “Gecekondu SİYASET ve Parti Taraftarlığı”dır. Bu bölümde siyasetin gecekondu sakinlerinin hayatını dönüştürmedeki etkisine odaklanılmıştır. Gecekondulular arasında oy verme davranışının yüksek olduğuna dikkat çekilmiştir. Siyasi partiler gecekondu yerleşimlerini sürekli olarak propagandaya maruz bırakmışlardır. Siyasi partiler ile gecekondulular arasında tapu verilmesi, alt yapı hizmetleri sunulması gibi bazı pazarlıklar mevcuttur. Gecekondulunun benimsemiş olduğu “devlet baba” algısı köy arka planından gelirken, siyasi tercihlerini gecekondu yerleşiminin çıkarlarına göre belirlemesi ise onun dönüşen yönünü göstermektedir.

## SONUÇ

Sonuç olarak bu kitapta Türkiye'deki kırsal göç ve kentleşme incelenirken; göçmenlerin kentleşme süreçlerinde kendilerini nasıl tanımladıkları, kendi deneyimlerini nasıl algıladıklarını anlamak amaçlanmıştır. Bu çalışmada incelenen birçok bağlamda kişilerin arka planlarındaki köy kültürünü ve köy ile iletişimini sürdürdükleri görülmektedir. Ancak bu duruma “kentlerin köylüleşmesi” olarak değil, karşılıklı bir dönüşüm süreci olarak daha geniş bir perspektiften bakılması gerektiği sık sık vurgulanmıştır. Karpat'a göre; göçmenlerin köyle ilişkilerini kesmemeleri, onların kent ile bütünleşmedeki başarısızlığını göstermemektedir. Aksine köy ile devam eden iletişimleri göçmenlerin kentle bütünleşmede yaşadıkları zorluklarda onlara güç vermekte ve kentleşme süreçlerini olumlu etkilemektedir. Unutmamalıdır ki gecekondu, köyün kentteki uzantısı değildir. Gecekondu, sadece köylü kişileri kentli kişilere dönüştüren bir sürecin bir parçası olarak değil kenti de yeni bir şeye dönüştüren, yeni bir kent kültürü oluşturan süreç olarak ele alınmalıdır.

Ana hatlarıyla incelenen bu kitap, kırsal göç ve göçmenlerin kentleşme süreci ile ilgili öncü çalışmalardandır. Bu sürecin kitapta tek bir açıdan değil geniş bir perspektifle ele alınmasının okuyucuya farklı bakış açıları kazandıracığı düşünülmektedir. Aktarımın yalın olması kitabı anlaşılır kılmaktadır. Kitapta göçmenlerle yapılmış olan görüşmelerden alıntılara yer verilmesi okuyucuya göç sürecini göçmenlerin bakış açısından görme ve onların deneyimlerini anlama imkânı sağlamaktadır. Bunlara ek olarak kitapta gecekondu kadının, erkeğin aldığı göç kararına uyum sağladığı ve gecekondu yerleşiminde alınan kararlarda etkisiz bir rolü olduğu görülmektedir. Kadınların gecekondu yerleşimindeki gündelik yaşam pratiklerinin ayrıntılı bir şekilde işlenmesi kitaba daha farklı bir boyut katabilirdi.

## KAYNAKÇA

Karpat, K. H. (2022). *Gecekondu: Türkiye'de Kırsal Göç ve Kentleşme*. (Çev. A.Sönmez). Timaş Akademi. (Orijinal Yayın Tarihi 1976).